

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XXI

MART 2005

SAYI: 61

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA SANCAK (HATAY)'IN BAĞIMSIZLIK SÜRECİNİN İLK AŞAMASI VE TÜRKİYE

Doç. Dr. Adil DAĞISTAN*

Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU

ÖZET

Sancak (Hatay) bölgesi Mondros Mütarekesi sonrasında Fransızlar tarafından işgal edilecektir. Millî Mücadele döneminde Sancak'ta işgale karşı mahallî bir direniş sergilendiyse de Ankara hükûmeti dönemin şartları gereği Fransa ile 20 Ekim 1921'de imzaladığı Ankara İtilâfnamesi ile Sancak'ı Fransız "Mandat" yönetimine bırakacaktır. Bu şekilde Sancak, yaklaşık on altı yıl sürecek olan "Mandat" yönetimine son verilene kadar Fransız mandası altında kalacaktır. 1936'da "Mandat" yönetiminin sona ermesiyle Sancak, Türkiye'nin de girişimleriyle bağımsızlık sürecine girecektir. 1936 sonrasında Fransa tarafından Suriye'ye bağımsızlık verilmesi üzerine, Sancak'ta da bağımsızlık süreci gelişmeye başladı. Bu makalede, bu sürecin ilk aşaması olan Milletler Cemiyeti'ndeki gelişmeler, Cumhurbaşkanlığı arşivinden elde edilen belgeler de kullanılarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sancak, Hatay, Fransa, Türkiye, Milletler Cemiyeti, Suriye.

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyeleri.

**TURKEY AND THE FIRST STAGES PROCESS
OF INDEPENDENT SANCAK'S (HATAY) IN LIGHT
ARCHIVES OF DOCUMENTS**

ABSTRACT

The Province of Hatay, popularly called Sancak in Turkish, was occupied by France in the aftermath of the Mondoros Ceasefire in 1918. Popular opposition rose in the Sancak against the French occupation during the Turkish National Struggle (1919-1922), during which the government of Ankara left the governance of Sancak to the French mandate, in accordance with the Ankara Treaty, signed between the French and Ankara governments in 20 October 1921. With the pressure of the government of Ankara, France applied a special status to the Sancak which continued until the end of the mandate in 1936, after which the Sancak became independent. Upon the withdrawal of the mandate by the French government Syria entered in to an independence process. This process found reflection on the Sancak where its process of independence also started. This article is concerned with this pre-independence period, particularly the process that involved the League of Nations, at the end of which it became an independent unit in Syria. Archival material found in the Archive of the Presidency of the Turkish Republic has been used.

Key Words

Sancak, Hatay, French, Turkey, The League of Nations, Syria.

Osmanlı Devleti ile İmza edilen Mondros Mütarekesi sonrasında İngilizler, 6 Kasım 1918'de Mütareke'nin ikinci maddesi çerçevesinde Sancak, yani Hatay bölgesini işgal etmek üzere İskenderun Körfezi'nden karaya asker çıkarmak teşebbüsünde bulundular. Bu durum karşısında bölgede bulunan Yıldırım Orduları Gurup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Mütareke'nin hemen akabinde Sadrazam İzzet Paşaya gönderdiği ve Mütareke'de işgali öngörülme-yen bölgelerin İtilâf Devletleri'nce işgaline muhalefet edeceği beyanı çerçevesinde, çıkarmaya karşı silâhla karşılık verilmesini emretti. Bunun üzerine İngilizlerin ilk girişimi neticesiz kaldı. Ancak Mustafa Kemal Paşanın Yıldırım Orduları Gurubu ile 7. Ordu Karargahı'nın lağvedilmesi üzerine bölgeden ayrılmasından sonra 9 Kasımdan itibaren İskenderun ve dolaylarından, 10 Kasım 1918'den itibaren de Amanos Dağları ile Körfez'den Türk birlikleri tamamen çekildi. Bilâhare bölge 11 Kasımdan itibaren İngiliz birliklerince işgal edildi. Tabi ki bu işgal İskenderun ve Hatay'la sınırlı kalmayarak, Çukurova, Antep, Maraş ve Urfa'yı da içine aldı. Daha sonra bölge Fransızların işgaline terk edildi.¹

Daha sonra Sancak yani Hatay'ın da dahil olduğu Filistin ve Suriye'de 22 Ekim 1918'de daha çok İngilizlerin etkin olduğu "muvakkat askeri idare" kuruldu. Bu idare, işgal altındaki bölgeyi üç kısma ayırdı. Bu kısımlardan biri olan ve Suriye sahili ile İskenderun Körfezi'nden oluşan Şark mıntıkası Fransız idaresine verildi. Kurulan bu Askerî idare İngilizlerin Kasım 1919'da bölgeden çekilmesinden sonra bir müddet daha devam etti. İşte bu muvakkat askerî idare ilk iş olarak 27 Kasım 1918'de merkezi İskenderun olmak üzere Antakya, Harım (Reyhaniye) ve Belen kazalarını içine alan "İskenderun Sancağı" adı altında müstakil bir idare oluşturdu. Bu bölgenin idaresinden Fransızların tayin ettiği "Kilikya (Çukurova) ve Suriye Yüksek Komiseri General Gouraud sorumluydu. Bu şekilde oluşturulan sancağın yönetim şekli de merkezi Beyrut'ta olan Yüksek komiserlikçe belirlenecekti. Bu arada müstakil sancakta daha evvel yerleşmiş olan Şerif Hüse-

¹ Tefik Bıyıkoğlu, *Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, C. 1, Ankara, 1962. s. 58-63 ve 81 v.d.; Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, (1881-1938), İstanbul, 1969. s. 150 ; Atatürk'ün yazışmaları ve verdiği emirler için bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. 4, Derleyen: Nimet Arsan, Ankara, 1964. s. 15-20.

yin'in Arap kuvvetleri geri çekilerek, Ermeni gönüllülerden teşkil edilmiş Legion kıtaları yerleştirildi.²

Bundan sonra Paris'te toplanmış olan Barış Konferansı'nda bölgenin durumu ele alındığı sırada Emir Faysal, İskenderun'u Arap devletine katma girişiminde bulundu. Ancak bu girişim, İtilâf Devletleri'nce itibara alınmadı. Bu sırada, bölgede incelemelerde bulunan King-Crane Komisyonu'nun, İskenderun halkının Amerika'nın himayesini istediği açıklaması da Barış Konferansı'nda dikkate alınmadı.³ Ancak daha sonra toplanacak olan San Remo Konferansı'nda 25 Nisan 1920'de, Amerikan Başkanı Wilson'un yaklaşımı da hesaba katılarak, Milletler Cemiyeti yasasının 22. Maddesi ile öngörülen ve 28 Haziran 1919'da kurulmuş olan "Mandat" sistemine dayanılarak Suriye ve onun bir parçası sayılan Lübnan "A" türü mandat statüsünde Fransa'ya verildi. Bunun arkasından bu mandat yönetimi 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti Hükûmeti'ne imzalatılan Sevr Antlaşması'nın 94. Maddesinde yer aldı. Ancak Türkiye açısından bu hükmün, Sevr Antlaşması'nın ilgili kurumlarca tasdik edilmemesi sebebiyle herhangi bir geçerliliği olmayacaktır. Bunun yanı sıra BMM (Büyük Millet Meclisi) ve onun hükûmeti yani Ankara Hükûmeti, Sevr Antlaşması'nı zaten hiçbir şekilde tanımadığı gibi bu antlaşmayı imzalayanları da vatan haini ilân etti.⁴

Diğer taraftan Suriye ve Lübnan'daki manda yönetiminin kabul edilmesinin arkasından General Gouraud, 25 Temmuz 1920'de askerî işgal mıntikasını genişleterek, Şam'a girdi. Arkasından epey uzamış olan askerî işgali tedricen manda yönetimine uydurmaya yöneldi. Bu arada Sevr Antlaşması'nı vesile ederek, 1 Eylül 1920'de sivil idareyi ilân etti. Bu gelişmenin arkasından 9 Ekim 1920'de yayınlanan bir emirname ile İskenderun

² Gotthard Jaeschke, "İskenderun ve Antakya Halis Türk Yurdudur" **Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye'si**, Ankara, 1938. s. 246-247; Abdurrahman Melék, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Ankara, 1986. s. 11; Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Ankara, 1978. s. 22; Tarık Mümtaz Göztepe, **Hatay Albümü**, İstanbul, 1942 s. 10; Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu**, Çeviren; Şirin Tekeli, İstanbul, 1994. s. 175.

³ Mehmet Tekin, **Tarihte Hatay ve Hatay Devleti**, Antakya, 1985. s. 22-23; Jaeschke, a.g.m., s. 243.

⁴ Jaeschke, a.g.m., aynı yer. Ayrıca Hatay'da oluşturulan manda yönetimi için bkz. A. Faik Türkmen, **Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi**, C. 4, İstanbul, 1937. s. 950-951; Hamdi Selçuk, **Bütün Yönleriyle Hatay'ın O günleri**, İstanbul, 1972. s. 46-49; İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)", **Belleten**, C. XLIX, Sayı: 193, Nisan, 1985. s. 80; Sökmen, a.g.e., s. 21-22.

için özerk bir idare meclisi teşkil edildi. İşte bu şekilde bir idari yapı oluşturulan İskenderun Sancağı'na daha sonra askerî vali yerine sivil bir yönetici olarak Arap asıllı Beşir Tabbare mutasarrıf olarak tayin edildi.⁵

İşte bu şekilde Fransa'ya bırakılan Suriye, Lübnan ve Sancak'taki "mandat" yönetimi 24 Temmuz 1922'de taraflar arasında akit ve karara bağlandı. Arkasından bu "mandat" yönetimi Milletler Cemiyeti Tarafından 29 Eylül 1923'te tasdik edildi.⁶

İşte bölgede oluşturulan bu Fransız "mandat" yönetimi bir takım düzenlemelerle 1936 yılına kadar devam edecektir.

Suriye'de Manda Yönetiminin Sona Ermesi ve Sancak

Yukarıda giriş bölümünde kısaca izah edildiği gibi Suriye'de oluşturulan Fransız "mandat" yönetiminin, 1930'lu yılların ikinci yarısına gelindiğinde dünyada meydana gelen gelişmelerin yanı sıra Fransa'da ve Suriye'de ortaya çıkan gelişmeler karşısında yeniden ele alınmasını gündeme getirdi.

Nitekim bu dönemde Avrupa'nın dolayısıyla dünyanın siyasî ve askerî gündemini, 1933'te Almanya'da revizyonist politika yanlısı Hitler'in iktidara gelmesi, 1935'te İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, arkasından Almanya'nın Mart 1936'da Ren bölgesini silâhlandırması ve Temmuz 1936'da İspanya'da çıkan iç savaş gibi meseleler oluşturmaktaydı. Bunlardan İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ile İspanya'daki iç savaş Akdeniz'in ve Orta Doğu'nun güvenliğini doğrudan tehdit etmekteydi.⁷

Diğer taraftan Irak ve Mısır'daki gelişmeler, özellikle 3 Haziran 1930'da İngiltere ile Irak arasında yapılan anlaşma ve bu anlaşmanın arkasından 3 Ekim 1932'de Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olması Suriye'yi etkilemiş ve Fransa ile Suriye arasında Şam'da Kasım 1933'te dostluk ve ittifak anlaşması projesi oluşturulmuştu.⁸ Bu gelişmelerin arkasından Su-

⁵ Jaeschke, a.g.m., s. 247; Soysal, a.g.m., s. 81.

⁶ Jaeschke, a.g.m., s. 248; Türkiye Dış Politikası'nda 50. Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939), Ankara 1974, s. 158.

⁷ Bu gelişmelerle ilgili geniş bilgi için bkz.

⁸ Jaeschke, a.g.m., s. 249.

riye’de, 10 Ocak 1936’da Suriye’yi biri İskenderun olmak üzere sekiz bölgeye ayıran ve her bölgenin başına bir muhafız getiren, ayrıca her bölgede bir muhafızlık meclisi ile kazalarda kaza meclisi kuran yeni mülkiye teşkilatına ait kanun ile ekleri yürürlüğe sokuldu.⁹ Diğer taraftan bu gelişmelerin akabinde Suriye’de 1936 yılı Şubat ayından itibaren Fransa’ya karşı muhalefet hareketleri hız kazandı ve bağımsızlık istekleri ortaya çıktı.¹⁰ Bu çerçevede Suriye milliyetçileri, anayasanın yeniden ilânı, Suriye’nin birleştirilmesi ve af gibi konuların yanı sıra İngiltere’nin Irak’taki uygulamasında olduğu gibi bir Fransız-Suriye ittifakı istemeğe başladılar. Bu gelişmeler karşısında Akdeniz’deki dengeyi de dikkate alan Fransa yukarıda belirtildiği gibi Suriye mandaterliği konusunda tavrını değiştirdi.¹¹

Nitekim Fransa’da, Nisan-Mayıs 1936 seçimlerinde “Halk Cephesi” seçimleri kazandı. Arkasından 4 Mayıs’ta Léon Blum liderliğinde komünistlerin dışardan desteklediği sosyalist ve radikallerden oluşan bir hükümet iktidara geldi. Bu da Fransız dış politikasını etkiledi. Bu yeni Halk Cephesi Hükümeti, artık manda yönetiminin zamanının geçtiğini söylemeye başladı. Bu çerçevede yeni hükümet, aynı zamanda Avrupa’da çıkan yukarıda kısaca değindiğimiz buhranların da etkisiyle Suriye ve Lübnan’la olan ilişkilerini yeniden düzenleme yoluna giderek, Dışişleri Bakanı Delbos ile Bakanın siyasî danışmanı Viénot vasıtasıyla Paris’te Suriyeli siyasal liderlerle görüşmelere başladı. Bu görüşmeler sonunda 9 Eylül 1936’da Paris’te, Fransa ile Suriye arasında bir Dostluk ve İttifak Antlaşması parafedildi. 25 yıllık bir süre için yapılan ancak Fransa Meclisi’nce onaylanmadığı için yasallık kazanmayan, buna mukabil fiilen uygulanmaya konan bu antlaşmaya göre Suriye üç yıl sonra bağımsızlığına kavuşacak ve Milletler Cemiyeti üyeliğine aday olacaktı. Antlaşma Suriye’nin bütünlüğü ilkesine dayanmaktaydı. Bu anlamda anlaşmada, Sancak hakkında açık hiçbir hüküm bulunmamaktaydı. Yalnız Antlaşmanın 3. maddesinde “Yüksek

⁹ Bu düzenlemede muhafızın yetkileri muhafızlık meclisinin üstünde tutuluyordu. Bu düzenlemeyle İskenderun’da 12 üyeden oluşan bir muhafızlık meclisi oluşturuldu. Ayrıca Sancak mutasarrıfı İbrahim Ethem’in yerine muhafız olarak Hüsnü Barazi getirildi. Tekin, a.g.e., s. 51; Düzenleme ile ilgili bkz. *Ayın Tarihi*, 26 Şubat 1936, s. 307-312.

¹⁰ Suriye’de gelişen olaylarla ilgili bkz. *Ayın Tarihi*, 27 Mart 1936, s. 293 v.d.

¹¹ Bu konuyla ilgili bkz. *Ayın Tarihi*, 28 Nisan 1936, s. 378 v.d.

akid taraflar manda rejiminin sona erdiği gün Fransız Hükûmeti tarafından Suriye ile ilgili olarak, ya da bu memleket adına imzalanan bütün anlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerini yalnız Suriye Hükûmetine devretmek için bütün tedbirleri alacaklardır.” denmekteydi.¹² Bu hükümden, Fransa Suriye’den çekilirken Sancak’taki hak ve yükümlülüklerini yeni Suriye Hükûmetine devredeceği anlaşılmaktaydı. Ancak bu hükme rağmen Sancak bölgesinin özel statüsü korunmaktaydı. Buna mukabil madde, İskenderun Sancağı ile ilgili 1921 Tarihli Ankara İtilâfnamesi hükümlerinin uygulanmasını Suriye’ye bırakmaktaydı. Bu antlaşmadan hemen sonra bölgedeki Fransız Yüksek Komiseri derhal Alevi ve Dürzi bölgelerinin Suriye’ye bağlandığını açıkladı.¹³ Bu arada Suriye Lübnan ve İskenderun’dan çekilmek zorunda kalacağını anlayan Fransa, Suriye ve İskenderun bölgesinde Frankofillerden (Fransız yanlılarından) oluşacak mason locaları kurmaya yöneldi. Nitekim Biryandos adıyla İskenderun, Antioche adıyla Antakya, mason locaları kuruldu. Bir de Kırıkhan’da şube açılması girişiminde bulunuldu. Bu mason locaları oluşturulurken bir çok Türkofil (Türk yanlısı) masonlara yer verilmedi. Bu girişimlerden de anlaşılıyor ki, Fransızlar bölgeden çekilirken bölgeyle irtibatı koparmayıp bir şekilde sürdürmek istedikleri bunun için yukarıda ifade edildiği şekilde teşkilatlanma yoluna gittikleri görülmektedir.¹⁴ Ayrıca Fransızlar bu sırada, Türkiye’nin İskenderun Sancağını almak için girişimlerde bulunur, buna karşı Fransızlar aciz vaziyette kalırsa Sancak’ın Suriye’ye ilhakı için imza toplamak üzere girişilen faaliyet ve örgütlenmelerde de göz yummakta hatta tasvip etmekteydiler. Nitekim 5 ve 6 Eylül 1936 günleri Antakya’ya yakın Kurye ve Camus köylerinde bu yönde toplantılar gerçekleştirilmişti.¹⁵

Diğer taraftan bu sırada Suriye’ye verilen bağımsızlık Türk basınında memnuniyetle karşılanırken, Şam’a dönmekte olan Suriye Heyetinin baş-

¹² Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, C. 1, Ankara, 1982, s. 134.

¹³ Soysal, a.g.m., s. 82; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1990*, Ankara, 1994, s. 348-351.

¹⁴ *Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi*, Arşiv: IV-18-C. Dosya, 74-1. Fihrist No: 8-2 ve 3; Mason Locaları ve bu locarda görev alan isimler için bkz. Belge Ek: 2.

¹⁵ *Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi*, Arşiv: IV-18-C. Dosya, 74-1. Fihrist No: 8-4 ; bu girişimlerde bulunan ve faaliyet gösteren kişiler için bkz. Belge Ek: 3.

kanı aynı zamanda Suriye Vatani Partisi'nin lideri olan Haşim Atasi tarafından 24 Eylül 1936'da Türk basınına verilen demeçte, Fransa mandası altında idarî muhtariyete sahip olan Antakya ve İskenderun'un Müstakil Suriye idaresine geçeceğini belirtmesi, arkasından heyetteki delegelerden Fars Elhuri'nin Antakya-İskenderun Türklerinin Suriye'nin diğer ekalliyetlerinden farklı görmedikleri ifadesi, tepkiye sebep oldu. Bunun üzerine Türk basınında, Sancak bölgesinin Anadolu kadar eski bir Türk yurdu olduğu, bu sebeple Sancak Türklerinin bir azınlık olarak Suriye'ye bırakılmayacağı vurgulanmaya başlandı.¹⁶

Bu antlaşma ve uygulaması Sancak'taki Türkler arasında ve Türkiye'de endişe uyandırdı. Sancak'ta da durum gerginleşti. Bu gelişmeler üzerine Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki bir heyet Cenevre'ye gitti. Burada Tevfik Rüştü Aras, Milletler Cemiyeti Meclisi'nin 26 Eylül 1936 tarihli oturumunda, bu mesele ile ilgili olarak Fransa Hükûmeti ile Türk Hükûmeti arasında ikili görüşme yapılması teklifinde bulundu. Bilâhare 2 Ekimde Milletler Cemiyeti'nde konuşan Türk delegelerinden Şükrü Kaya da meseleyi Fransa ile diplomatik yollardan çözmek istediğini belirtti. Ancak 6 Ekimde Milletler Cemiyeti'nde yaptığı cevabi konuşmada Fransa temsilcisi Viénot, bu teklifleri kabul etmedi. Bu gelişmeden sonra Türkiye Hükûmeti, 9 Ekim 1936'da Paris Büyükelçisi Suat Davos aracılığıyla Fransa Hükûmetine, Suriye ile yapılan antlaşmanın bir benzerinin Sancak'la da yapılması yönünde bir mektup nota verdi.¹⁷

Bu gelişmeler Türk basınında çok geniş yer aldı.¹⁸ Bu sıralarda öteden beri Fransızlar doğrudan veya ekalliyetler vasıtasıyla Türkler üzerinde uyguladıkları tazyikler ve aldıkları tedbirler ki, bunun neticesinde Antakya ile Sancak Türklerinin iktisadî durumu gündend güne kötüleşmiş ve %80 nispetinde sahip oldukları toprakları büyük ölçüde kaybetmiş ayrıca kültür, idare ve sair sahalarda uygulanan baskılar neticesinde Türklerin maddî varlığı tehlikeye düşmüştü, şimdi ise Sancak Türkleri arttırılan çeşitli baskı ve tahrik-

¹⁶ Demeçler için bkz. *Ulus Gazetesi*, 24 Eylül 1936; *Tan Gazetesi*, 24 Eylül 1936 ve *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Eylül 1936.

¹⁷ Türkiye notası için bkz. *Ayın Tarihi*, Kasım, 1936. s. 92.

¹⁸ Bu konuda bilgi için bkz. *Son Posta Gazetesi*, 3 Ekim 1936.

lere karşı şiddetle protesto gösterilerinde bulundular.¹⁹ Bu gelişmeler Sancak'ta durumu çok gerginleştirdi. Nitekim Sancak'ta 30 Ağustos zafer bayramı münasebetiyle Belen Türk Şehitleri anıtına çelenk koyan Türklere bir kısmı tutuklanarak, 6 Ekim 1936'da İskenderun'da mahkemeye verilmesi ve Cumhuriyet Bayramını kutladığı gerekçesiyle Antakya Türk Kız Lisesinin kapatılması bu gerginliğin artmasında önemli bir faktör oldu. Arkasından her tarafa bir ay öncesinden verilen Suriye'de milletvekili seçimi yapılacağı haberinin İskenderun Sancağına verildiği 3 Kasım 1936 günü Yeni gün gazetesinin Fransızlar tarafından kapatılması, bunun yanında seçim dolayısıyla Sancak'taki Türk halk temsilcileri ile birçok vatanperver kişilerin tutuklanmaları ve bunların bir kısmının hapsedilmeleri, baskılardan dolayı birçok Türkün Sancak'ı terk etmek zorunda kalmaları, ayrıca Sancak'taki Türk aleyhtarlarının görünüşte Suriye Hükûmeti esasında Fransız kuvvetlerine dayanarak azgınlık yapmaları ve istedikleri adamları hapis, nef'i (menfaat, çıkar) ve tehdit etmeleri bu gerginliği arttıran unsurlar oldu.²⁰

Bağımsızlık Sürecinde Sancak'taki Gelişmeler

Sancak'ı direk ilgilendiren yukarıda ifade ettiğimiz gelişmeler olurken, amaçlarının Sancak'ı anavatan Türkiye'ye ilhak olmak olduğu anlaşılan Sancak Türkleri adına Antakya-İskenderun ve Havalisi Halk Gurup İdare Heyeti bir mektupla direk Mustafa Kemal Atatürk'e başvurarak, Hatay Türklerinin Millî Mücadele yıllarından beri yaptıkları mücadeleler ve içinde buldukları durumu ifade ederek, "...biz Hataylıları Anavatan'a ilhaktan başka herhangi bir şekli idare ne tatmin eder, ne de millî varlığımızı korur. Senelerden beri yapılan tecrübeler bu hakikati bütün çıplaklığıyla tezahür ettirdiği halde sırf Anavatana yüksek siyasetine uygun hareket etmiş olmamız için bu defalık Fransızların alakalarının tamamen kat' ile tam

¹⁹ Türklere uygulanan baskılarla ilgili bilgi için bkz. **Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi**, Arşiv: IV-18-C. Dosya, 74-1. Fihrist No: 8 Belge için bkz. Belge Ek: 1 ; Sancak'taki Türklerin durumu için bkz. Şerife Yorulmaz, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, C. 6, S. 22, Kasım, 1998. s. 235-237.

²⁰ **Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi**, Arşiv: IV-18-C. Dosya, 74-1. Fihrist No: 12-8 ; hudut dışına çıkarılanlar arasında Dr. Abdurrahman Bey de vardı. Tutuklanan ve memleketi terk eden diğer isimler için bkz. Belge Ek: 4 ; Tekin; a.g.e., s. 55; **Tan Gazetesi**, 7 Ekim 1936; **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Ekim 1936 ve 4-5 Kasım 1936

müstakil ve muhtar bir idare talebinde bulunmak mecburiyetinde kaldık. Kurulacak muhtar bir idare Türkiye'nin kontrolü altında olmazsa aynı feci akıbetle karşılaşılacaktır. Mamafih bizi bizden daha iyi düşünen, koruyan yüce varlığımıza, tensip ve iradenize amadeyiz” şeklinde istek ve duygularını dile getirdiler.²¹ Bütün bu gelişmelerin arkasından 1 Kasım 1936'da TBMM'ni açış konuşmasında Mustafa Kemal Atatürk, “Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakikî sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabi görürler. Önümüzdeki sene müzakereler ve silahlanma yarışları ile büyük bir hazırlık senesi olacağı benziyor. Devletlerarasındaki itilâfların anlaşmalara varmasını samimiyetle dileriz” diyerek, Sancak meselesini gündeme getirmiştir.²² Sancak'la birinci derecede ilgili olan Tayfur Sökmen Beyin, Sancak'ın bağımsızlığı ile Anavatana ilhak ve iltihak olarak algıladığı bu konuşma, aynı zamanda Mecliste konuşmayı dinlemiş olan Fransa'nın Türkiye Büyükelçisi tarafından bir ultiatom olarak değerlendirilmiş, böylece bu konuşma yurt içinde, yurt dışında ve Sancak'ta büyük bir yankı uyandırmıştır.²³

Meclis konuşmasının ertesi günü yani 2 Kasım 1936'da Mustafa Kemal Atatürk, Tayfur Sökmen Beye, bütün bölgeyi ifade edecek bir isim olarak Hatay adını verdiği Sancak Bölgesinde teşkilâtlanması doğrultusunda talimatlar verdi. Buna göre, İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti “Hatay Egemenlik Cemiyeti” olarak değiştirilecek, Mersin, Dörtyol, Hassa ve Kilis'te şubeler açılacak, Hatay Bölgesi ile kolay ilişki kurabilmek için Dörtyol da merkez olarak seçilecekti.²⁴

²¹ Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Arşiv: IV-18-C. Dosya, 74-1. Fihrist No: 8-1 ve 11 Belge için bkz. Belge Ek:1 ve Ek: 5.

²² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2. Baskı, Ankara, 1961. s. 392.

²³ Hatay Meclisi'nin Son Toplantısında Söylenen Tarihi Nutuklar (29 Haziran 1939), Antakya, 1939. s. 3-5 ; Hamdi Selçuk, Hatay'ın O Günleri, İstanbul, 1971. s. 25.

²⁴ Hatay ismi meselesi ile ilgili bkz. Ahmet Hulki Saral, Türk İstiklal Harbi, C. IV, Güney Cephesi, Ankara, 1966. s. 5 ; Teşkilatlanma meselesi ile ilgili bkz. Sökmen, a.g.e., s. 95-96; Abdurrahman Melek, Hatay Nasıl Kurtuldu, Ankara, 1986. s. 10.

Bilâhare bu yönde faaliyete geçildi. Bu çerçevede İçişleri Bakanı Şükürü Kaya yeni cemiyetin genel başkanı, Emniyet Genel Müdürü Şükürü Sömenşter genel sekreteri oldu. Arkasından yukarıda belirtilen şekilde teşkilâtlanılarak ilgili şubeler oluşturuldu. Bu teşkilâtlanma içinde bölge Türklerinden Abdurrahman Melek, Abdulgani Türkmen, Selim Çelenk, Abdullah Mürseloğlu, Vedi Karabay, Azmi Ezer ve Mehmet tacirli gibi ileri gelenleri önemli görevler aldılar. Aynı teşkilâtlanmada Tayfur Sökmen de Türkiye Hatay ilişkisini kolay sağlamak açısından merkez olarak seçilen Dört Yol şubesinde görev aldı.²⁵

Bu gelişmelerin arkasından yukarıda ifade edilen 9 Ekim 1936 tarihli mektup notaya Fransa 10 Kasım 1936'da, Ankara İtilâfnamesi'ne atıf yapıp, İtilâfname'nin ilgili maddesinin, siyasî bir statüden katıyetle bahsetmediği, Sancak halkı için Suriye halkından ayrı bir şekilde kendi kendine idare etme hakkının tanınmadığı, İskenderun bölgesinde idarî bir muhtariyetin tesisi, dil ve kültür serbestisi gibi konuları kapsadığı şeklinde yorumlayıp, Sancak'ı Suriye'nin bir parçası olarak değerlendirecek, Suriye ve Lübnan ile yapılan anlaşmanın bir benzerinin Suriye'yi parçalamak ve yeni bir devlet teşkil etmek manasına geldiğini ifade eden bir notayla olumsuz cevap verdi.²⁶

Türkiye bu notaya 17 Kasım 1936'da Paris Büyükelçisi aracılığıyla, "Milletler Cemiyeti Paktı'nı ihtiva eden Versay Antlaşması'nın imzalanması esnasında Suriye'deki durumun bir askerî işgalden ibaret olduğu; bu tarihte Türkiye'nin Suriye'deki hakimiyeti, hukuken mahfuz bulunduğu, 1920'de San-Remo'da Fransa mandasına verilmesi kararlaştırılan Suriye'nin coğrafi bir ifade olduğu ve bunun hudutlarının belirlenmediği, 1921'de Suriye adını taşıyan siyasî bir birlik mevcut olmadığı, Türkiye 1921 İtilâfnamesi ve Lozan Antlaşması ile çizilen hattın güneyinde kalan arazinin bir kısmının şartsız, bir kısmının da belgelerde ifade edilen şartlar dahilinde terk edildiği, Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi Türkiye'nin bu arazi üzerindeki hakimiyetini sırf alakadarlar lehine olarak terk ettiği, bu-

²⁵ Sökmen, a.g.e., aynı yer; Melek, a.g.e., aynı yer.

²⁶ Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Ankara, 1974. s. 198; Fransız notası için bkz. **Aynı Tarihi**, Aralık, 1936. s. 102 v.d.

na nazaran Fransa'nın Suriye'deki otoritesine son verildiği takdirde, 1921 ve 1923 mukaveleleriyle şarta bağlı olarak terk edilen bu arazi hakimiyeti, ancak İskenderun ve Antakya Türk ahalisine intikal edebileceği; 1922 manda yasasında İskenderun ve Antakya'dan hiç bahsedilmediği ve gerek manda yasası, gerekse 1930 Suriye teşkilât karnamesi, Türk hükûmetinin bilgisi ve rızası olmaksızın hazırlandığı, bu yüzden bu hukukî belgelerin Türk Hükûmetini hiçbir şekilde bağlamayacağı, herhangi bir devletin diğer bir devlete karşı olan taahhütlerini, o devletin rızasını almadan başka bir devlete devretmenin mümkün olmadığı, esasen İskenderun Sancağı'nın hiçbir zaman Fransa'ya ilhak edilmiş olmadığı, dolayısıyla Suriye'ye ilhakının söz konusu olamayacağı, İskenderun ve Antakya'nın bağımsızlığı, Suriye'nin parçalanması anlamına gelemeyeceği, zira bu yerler üzerinde Türkiye'nin Suriye'ye hiçbir hak tanımış olmadığı" bilgilerini ihtiva eden bir notayla cevap verdi.²⁷

Bu sırada Suriye'de, yukarıda sözünü ettiğimiz bağımsızlık anlaşması gereği Kasım ayı başlarında seçimlerin yapılmasına başlanmıştı. Bu seçimlerin yapılacağı yine yukarıda belirtildiği gibi İskenderun Sancağı'na takriben bir ay sonra yani 3 Kasım 1936'da bildirilmişti. Ancak bu seçimlere Sancak'ın katılıp katılmaması konusunda, Türkiye ile Sancak Türkleri arasında bazı tereddütler oluşmuşsa da, Ankara'da Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan ile Sancak Türkleri adına Tayfur Sökmen Bey ve Yeni Gün Gazetesi sahibi Selim Çelenk Beyin katılımıyla gerçekleştirilen toplantı sonrasında Sancak Türklerinin Suriye seçimlerine katılmaması uygun görüldü. Bu karar bir şekilde Sancak Türklerine duyuruldu.²⁸ Bu karar Fransızları endişeye sevk etti. Bu sırada Sancak'ta, Manda Yönetimi seçim dolayısıyla çıkacak herhangi bir karışıklığı önlemek gayesiyle zabıta kuvvetleri asker ve jandarma ile takviye edilerek her tarafa devriyeler çıkarıldı. Bu gelişmeler olurken 14 Kasım 1936 günü Suriye'de olduğu gibi Sancak'ta da iki dereceli olarak yapılacak seçimlere başlandı. Ancak Fransızların tüm girişimleri ve sınır dışı etme, tutuklama ve benzeri baskılarına, Va-

²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 13, s. 71.

²⁸ Sökmen, a.g.e., s. 93-94; Melek, a.g.e., s. 30-31.

tanilerin halkı seçime katılmaları için yaptıkları faaliyetlerine, jandarmaların köylülere uyguladığı cebir ve şiddete rağmen alınan karar doğrultusunda Sancak'taki seçimlere katılım oldukça düşük seviyede kaldı. Nitekim seçimlere görevlerini kaybetme endişesi taşıyanların dışında Sancak halkının yüzde doksanı iştirak etmedi. Seçimler sırasında çarşı ve dükkânlar tamamen kapandı. Halkın neredeyse tamamı evlerinden dışarı çıkmadı. Antakya, İskenderun, Kırıkhan ve Reyhaniye belediyelerinin Türk üyeleri "Sancak'ın mukadderatı mevzuu bahis olduğu şu sırada Suriye Meclisi'ne mebus gönderemeyeceklerini ifade ederek" seçim sandıklarının başlarına gitmemek için birlikte istifa edip bir cephe oluşturdular. Bu gelişmeler Fransızları son derece telaşa düşürdü.²⁹ Bütün bunlara rağmen Sancak'ta yapılan seçimler sonucunda İskenderun'dan bir Alevi, Kırıkhan'dan bir Türk, Antakya'dan iki Türk, bir Alevi ve Ermeni Ortodoks'un Suriye Meclisine mebus seçildiği açıklandı.³⁰ Ancak Sancak halkı yayınladığı beyanname ile seçilen mebusların Sancak halkını temsil edemeyeceğini açıkladı.³¹ Bu gelişmenin arkasından Sancak halkı 2 Aralık 1936 günü Antakya'da bir gösteri düzenleyerek, seçilen mebusları protesto etmişlerdir. Bu gösteri sırasında mebusların evlerinin önünden geçerken açılan ateş sonucu iki kişi yaralandı. Bunun üzerine ertesi günü aynı yerde gösterilere devam edildi. Bu sırada da Fransız askerlerinin açtığı ateş sonucu iki kişi öldü. On altı kişi ise yaralandı. Bu gelişmeler üzerine Antakya'da sıkı yönetim ilân edilerek tutuklamalar yapıldı. Bu çerçevede otuz beş Türk tutuklanarak hapsedildi. Bu sırada Türkler arasında Türkiye ile bağlılıklarının bir simgesi olarak şapka kullanıldı. Suriye Vatani Partisi mensupları şapka giyenlere karşı baskı ve şiddet uygulamasına gitti.³² Bütün bu olaylar Sancak seçimlerine gölge düşürmüştür. Seçimler sırasında Sancak'ta ortaya çıkan gelişmeler üzerine Türkiye, bölgede meydana gelen olayları yerinde incelemek üzere Beyrut Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'i görevlendirmiştir. Sancak'ta inceleme yapan Feridun Cemal Erkin raporunda, Sancak'taki se-

²⁹ **Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi**, A: IV-18-C, D: 74-1, F: 12-8, seçimler sırasında ortaya çıkan gelişmelerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Belge Ek: 4.

³⁰ Tanık Mümtaz Göztepe, **Hatay Albümü**, İstanbul, 1942, s. 12.

³¹ **Ayun Tarihi**, Aralık 1936, s. 101.

³² **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A: IV-18-c, D: 74-1, F: 20-101; Yusuf Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938)" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XII, S. 34, Mart, 1996, s. 16.

çimlerde baskı uygulandığı, hile ve yolsuzluk yapıldığı, katılımın son derece düşük olduğu, seçime katılanların görevini kaybetme endişesi taşıyan çöpçü vesaire gibi mütevazı görevliler olduğu, bu ortamda seçimlerin ertelenmesi gerektiği halde ertelenmediği, seçimler sonunda Suriye meclisine seçildiği belirtilen kişilerin halkı temsil etmediği, bu uygulama ile halkın fikir ve vicdan hürriyetine karşı çıkıldığını beyan etmiştir. Bu rapor Türkiye'nin Sancak stratejisini belirlemede etkili olacaktır.³³

Sancak Sorunu Milletler Cemiyeti'nde

Atatürk'ün 1 Kasım'daki TBMM'deki konuşması sonrasında 19 Mayıs 1936'da Başbakan İsmet İnönü'nün Fransa Büyükelçisi Ponsot'a Hükûmetin Sancak sorunu ile ilgili kararlılığını anlatması,³⁴ diğer taraftan yukarıda ifade edildiği şekilde seçimler sırasında Sancak'ta meydana gelen olaylar üzerine Türkiye'nin kararlı bir şekilde gidişi, Fransa'yı Sancak sorunu ile ilgili Türkiye'nin görüşlerini dikkate almaya sevk etti. Nitekim İskenderun limanının kendisine bağlı tutacağı bir Suriye'nin elinde kalmasını yeğleyen, ancak bir genel savaş durumunda Fransa'nın Yakınoğu'daki varlığının korunması açısından hayati bir konuma ve güce sahip olan Türkiye'yi de karşısına almak istemeyen, ama aynı zamanda Suriyelileri de terdirgin etmek istemeyen Fransa, 25 Kasım 1936'da Büyükelçiliği aracılığıyla Türkiye'ye Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras kanalıyla Türkiye'ye, ya Sancak'ın Suriye'ye bağlılığı kabul edilip, 1921 tarihli İtilâfname çerçevesinde meselenin görüşülmesi ya da Sancak sorununun Milletler Cemiyetine havale edilmesi şeklinde bir teklif sundu.³⁵

Bu gelişme sonrasında 5 Aralıkta Ankara'da düzenlenen çocuklara yardım balosu sırasında Atatürk, baloya katılmış olan Fransız Büyükelçisi Ponsot'a, Türk-Fransız dostluğundan söz ederek, "...Sancak işine bir çözüm bulunması için yaptığım çağrı Fransız hükûmetine iyi anlatılmalıdır. Çö-

³³ Raporu değerlendiren Atatürk, şimdiye kadar Sancak'ta genişletilmiş özerkliğe doğru gidildiğini, bundan sonra Feridun'un belirttiği gibi ilhaka gidileceğini ifade etmiştir. Bu yaklaşım ve ayrıca rapor için bkz. Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar*, C. 1, Ankara, 1987. s. 91 v.d

³⁴ İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)", *Belleten*, C. XLIX, Sayı: 193, Nisan, 1985. s. 84.

³⁵ Mete Tunçay, "Hatay Sorunu ve TBMM", *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı*, (1876-1976), Ankara, 1976. s. 257-258; Soysal, a.g.m., s. 86.

züm, Fransa ve Türkiye'nin onurlarını korumalıdır" diyerek, Türkiye'nin bir toprak değişikliğini istemediğini, çözümün Türkiye ile Suriye'nin iyi komşuluk ilişkilerine uygun olması gerektiğini ve görüşmelerde üçüncü tarafların araya sokulmaması gerektiğini belirtmiştir.³⁶ Bu konuşmanın akabinde 8 Aralıkta Türk Dışişleri Bakanlığı'nda Fransız Büyükelçisi Ponsot'la yapılan görüşmede Atatürk, "...Ben Sancak'ın Türkiye'ye ilhakını istemiyorum. Sancak Türkiye ve Fransa'nın ortak denetiminde olur. Hatta ordusu da bulunmasın. Jandarma ve polis yeterlidir" diyerek, sorunun iki ülke dostluğunun koruyacak ve güçlendirecek biçimde çözülmesinin uygun olacağını belirterek, "...umarım ki, Cenevre'de Türkiye de ne istiyor. Onun hakkı yok gibi sözler söylenmez. Çünkü bu iyi sonuç vermez. Bu durumda işin ne olacağını da bilemem." İfadelerini kullanarak Sancak sorunu ile ilgili görüş ve kararlığını ortaya koyacaktır.³⁷

Bu görüşmenin arkasından Fransız Büyükelçisi Ponsot, 8 Aralıkta Fransa'ya gönderdiği ek raporunda, Türkiye'nin Sancak'la ilgili görüş ve isteklerini "Türkiye Sancak'ın Fransız-Türk Kondominyomu altına konulmasını istiyor. Buna Suriye'nin de katılabileceğini, böyle bir çözümün bölgede güvenliği arttırabileceğini, Sancak askerlikten arındırılırsa ve İskenderun bir deniz üssü olmazsa Ortadoğu'nun huzur ve ticaretinin gelişeceği" şeklinde belirtmiştir.³⁸

Bu görüşmelerden de anlaşılacağı gibi Türkiye, Yukarıda belirtilen Fransız tekliflerinden sorunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi görüşünü benimsemiştir. Nitekim Türkiye 10 Aralıkta Milletler Cemiyeti Konseyi'ne bir muhtıra vererek, Sancak sorununun ele alınmasını istedi. Bu muhtıra sonrasında Sancak sorunu Milletler Cemiyeti'nde 14-16 Aralık tarihleri arasında ele alındı.³⁹ Bu sırada Türkiye'nin Sancak sorunu ile ilgili bu kararlı ve sert tepkisini beklemeyen ve aynı zamanda Avrupa'daki son gelişmeler çerçevesinde Türkiye'yi karşısına almak istemeyen Fransa Dışişleri Bakanı Delbos Milletler Cemiyeti Konseyi nezdindeki Büyükelçileri-

³⁶ Soysal, a.g.m., s. 84.

³⁷ Konuşma tutanağı için bkz. Bilal Şimşir; Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamları İle Görüşmeleri, Ankara, 1981, s. 119.

³⁸ Soysal, a.g.m., s. 85.

³⁹ Soysal, a.g.m., aynı yer.

ne; Türkiye'nin isteklerinin manda yasası ile bağdaşmadığını belirterek, "...eğer Türkiye siyasi bir değişiklikte ısrar ederse, bunun, Milletler Cemiyeti'nin bir işi olacağını kendilerine bildirdik. Orada muhataplarımıza bilgi verirken bu işin Türkiye ile Fransa arasında bir uyuşmazlık değil, Milletler Cemiyeti'nin yetkisi üzerinde bir anlaşmazlık olduğunu belirtiniz..." diyerek, konseyin koruyucu önlem alması gerektiği, bunu için de bir raportör atanabileceğini ve bölgede çıkabilecek olaylar için de kararlar alabileceğini bildirir.⁴⁰

Bundan sonra yukarıda belirtilen tarihler arasında yapılan Milletler Cemiyetindeki görüşmelerde Türk ve Fransız delegeleri kendi görüşlerinde ısrar etmişlerdir. Bu görüşmeler devam ederken diğer taraftan, Milletler Cemiyeti Konseyi uyuşmazlığın çözümü için Konsey'deki İsveç temsilcisi Sandler'i raportör olarak tayin etti. Sandler hazırlamış olduğu raporunu 16 Aralık'ta Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sundu. Raporda, her iki tarafın anlaşabileceği belirtilerek şu önlemlerin alınması tavsiye edilmiştir. Buna göre, Sancak sorunu Milletler Cemiyeti'nin Ocak 1937'de yapılacak olağan toplantısında yeniden ele alınmalıdır. Aradaki süre içinde taraflar sorunu raportörle temas halinde görüşmeye devam etmelidir. Mümkün olan en kısa zamanda Sancak'a üç kişilik bir gözlemci heyeti gönderilmelidir. Bu rapor sorunun özü üzerinde verilmiş bir karar sayılmalıdır. Milletler Cemiyeti'nde oylanan bu rapor, Fransa'nın ret, Türkiye'nin çekimser oy kullanmasına karşılık kabul edildi.⁴¹ Bu rapor sonrasında Milletler Cemiyeti üç kişilik bir gözlemci gurubunu Sancak'a göndermeyi kararlaştırdı. Bilâhare 22 Aralıkta Sancak'a gönderilen, 31 Aralıkta Sancak'a gelip çalışmalarına başlayan Hollanda'lı L.J.J. Caron, Norveçli Hans Holstad ve İsviçre'li K. Watteville'den oluşan gözlemci heyeti çalışmalarını sürdürürken, raportörün görüşleri doğrultusunda Türkiye ile Fransa arasında görüşmeler de sürdürüldü.⁴² Nitekim 21-22 Aralıkta Paris'i ziyaret eden Tefik Rüştu Aras bu ziyaret sırasında Fransız yetkililerle görüşmelerde bulunur. Bu görüşmeleri 22-23 Aralıkta Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi Suat Davas aracılı-

⁴⁰ Soysal, a.g.e., s. 86.

⁴¹ Gönübol-Sar, a.g.e., C. 1, s. 135.

⁴² Soysal, a.g.m., s. 86-87; Sarıay, a.g.m., C.XII, S. 34, s. 18-19.

ğıyla Türkiye'ye rapor eden Aras, Fransızları çok endişeli gördüğünü ve kendi tekliflerinde çok katı olmadıklarını açıktan açığa söylediklerini belirtip, Fransızların, Milletler Cemiyeti toplantısından önce yeniden Türkiye ile temasa gelmelerinin muhtemel olduğunu söyleyerek, "...binaenaleyh bu ihtimali göz önünde tutarak, matbuatı dahiliyemizin esas davayı meydana koyarak, müdafaa etmekle beraber, Fransa'ya karşı tecavüzkârane tehditkar lisandan tevakki etmesi (kaçınması) (Çünkü bu sırada Türk basınında Fransa aleyhine şiddetli yazılar çıkmaktaydı) ve Suriye'nin ise bu işte hiçbir hissesi olmadığı cihetle matbuat dahiliyemizce hiç münakaşaya karıştırılmaması muvafık olur" şeklinde görüşlerini bildirdi.⁴³ Bilâhare bu görüşmelerde Aras, Sancak'ın Suriye ile bir konfederasyon oluşturmasını, dışişleri, gümrük ve para birliği dışındaki konularda her bölgenin ayrı bir varlık olmasını, bölgenin askerlikten arındırılmasını, İskenderun limanında Türkiye'ye bir yer kiralanmasını, kurulacak bir düzenin de Türkiye ile Fransa tarafından güvence altına alınmasını teklif etti. Ancak bu teklifler Fransa tarafından kabul edilmedi.⁴⁴ Bu sırada 31 Aralık 1936'da Suriye Millî Partisi adına parti başkanı Anton Saadeh tarafından mandater devletin mümessili vasıtasıyla Milletler Cemiyeti'ne bir memorandum sunulmuştu. Memorandum'da, Sancak'ın Suriye'den ayırma veya Sancak üzerinde Suriye hakimiyetini tahdide yönelik bir kararı Suriye'nin millî hakimiyeti ve bütünlüğüne bir darbe, Milletler Cemiyeti'nin 22. maddesine de bir tecavüz olarak nitelenmekte, bu yöndeki girişimlere karşı direnileceği ifade edilmekte ve Milletler Cemiyeti ile kendilerine dost ülkelerden bu tip girişimlerde bulunmaması istenmekteydi.⁴⁵

Nitekim olumsuz sonuçlanan görüşmelerden sonra Türkiye'ye dönen Aras, Parti gurubuna Cenevre ve Paris'te yaptığı görüşmelerle ilgili bilgi verirken, Fransa Başbakanı'nın iyi niyetli olduğu, iki ülke ilişkilerini bozmayan bir çözümün bulunmasında ısrarlı olduğu, Sancak işi ile bizzat ken-

⁴³ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A: IV-18-c, D: 74-1, F: 5-2 Ayrıca belge için bkz. Ek: 6; Basında çıkan yazılar için bkz. Serdar Yılmaz Saraç, **Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu**, İstanbul, 1989, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi; Hiltseyin Kara, **Hatay Sorununda Türk Basını**, 1936-1939, Ankara, 1985, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

⁴⁴ Melek, a.g.e., s. 5; Selçuk, a.g.e., s. 71; Soysal, a.g.m., s. 87.

⁴⁵ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A: IV-18-c, D: 74-1, F: 1 ve 1-1 Bkz. Ek: 7.

disinin ilgileneceği, Bizden adı sonradan konulmak üzere Fransa Dışişleri Bakanlığı'nca tasavvur edilen ve Türkiye'yi tatmin edebilecek bir rejimi tartışmasını istediği ve Kendisinin böyle bir açık bir teklif alınca mümkün olan iyi bir niyetle tetkik ve mütalaa edeceğini kendisine söylemesi üzerine Fransa Başbakanının derhal kendi dışişleri bakanlığına bildirerek böyle bir teklifin verileceğini vaat ettiği bilgilerini aktardı.⁴⁶

Bu gelişmelerin arkasından 3 Ocak 1937'de Paris'ten Türkiye'ye dönüş olan Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Pansot'un yeni bir teklif getirdiği görüldü. Ancak adı geçen büyükelçi, hükûmetiyle irtibat kuracağını ve iki üç güne kadar bu hususta bir cevap verebileceğini bildirdi.⁴⁷ Buna rağmen yukarıda ifade edilen gelişmeler iki ülke arasında ve Sancak'ta gerginliği daha da arttırdı. Bu arada 5 Ocakta Adana'nın kurtuluş günü dolayısıyla düzenlenen törenlere katılan büyük bir kalabalık Hatay'ın bağımsızlığı yönünde tezahüratlarda bulundu. Bu sırada Sancak'la ilgili olumsuz gelişmelerden hoşnut olmayan ve dolayısıyla sorunun çözümü için fiili girişimlerde bulunulması gerektiğini söyleyen Atatürk de 5 Ocakta ünlü Güney gezisine çıktı. Atatürk 6 Ocak günü Eskişehir'de Ankara'dan gelen Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dan oluşan heyetle uzun bir görüşme yaptı. Arkasından trenle Güney'in karargah merkezi olan Konya'ya gitti. Bilâhare oradan da Ulukışla'ya geçip, daha sonra 8 Ocakta Kayseri üzerinden trenle Ankara'ya döndü.⁴⁸ Atatürk'ün bu gezisi hem yurt içinde hem de yurt dışında büyük bir yankı uyandırdı. Atatürk'ün bu seyahati ve o sırada Türk basımında çıkan ve Atatürk'ün dikte ettirdiği anlaşılan yazılar Batıda Türkiye'nin Hatay'a askerî bir müdahalede bulunacağı şeklinde yorumlanmış ve bu aşamada İngiltere devreye girerek Fransa'nın yumuşamasında etkili olmuştur.⁴⁹ Bu gezi sonrasında 11 Ocak 1937 günü Atatürk'ün başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Türkiye'nin yu-

⁴⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-18-c, D: 74-1, F: 34-21 ve 22 Bkz. Ek: 8.

⁴⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-18-c, D: 74-1, F: 34-21.

⁴⁸ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, (1918-1938)*, Ankara, 1983 s. 596; *Tan Gazetesi*, 7 Ocak 1937.

⁴⁹ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, C.2, İstanbul, 1973. s. 607 v.d.; Basındaki yazılar için bkz. Yunus Nadi, *Cumhuriyet, 6-1-1937*; Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım*, İstanbul, 1964. s. 150 v.d.

karıda da belirttiğimiz Türk tarafının Sancak hakkında bir Fransız-Türk anlaşmasının imzalanmasına esas teşkil edecek umumî prensipler ve bu çerçevede konfederasyon teklifini içeren Sancak'la ilgili görüşlerini ihtiva eden 14 maddelik notayı Fransa'ya verdi.⁵⁰

Bu gelişmeler Türkiye'nin Sancak'la ilgili kararlılığı ve girişimlerinin ciddiyeti açısından önemliydi. Gerek bu gelişmeler, gerekse bu sırada Türkiye'nin Fransa ile Akdeniz'de bir yardımlaşma anlaşması yapabileceğini ima etmesi yanında daha önce de belirttiğimiz gibi Fransa'nın Türkiye'yi karşısına almak istememesi, gerginleşen ortama rağmen Fransızların diyalogu koparmayıp sürdürmesini sağladı.⁵¹ Bu çerçevede Fransa Başbakanı Blum 18 Ocakta Tefvik Rüştü Aras'a "...Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti'nin Fransa-Suriye Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra, 1921 Antlaşmasının uygulanışıyla ilgili olarak kuşku duyması meşrudur...Fransa-Suriye Antlaşması uygulamaya konulduktan sonra yalnız Sancak için olmak üzere mandanın bir tür devamı düşünülebilir ki bu özel rejimde Sancak'a Milletler Cemiyeti'nin göstereceği bir yüksek komiser atanır. Ve bu komiser doğal olarak Fransız olur...Geçici Rejimin Türk halkını kaygılandırarak bir yönü olamaz. Bu ara rejimle amaçlanan Sancağı şimdiden tümüyle ayrı bir varlık (entité distincte) olarak gösterecek şekilde esas rejime hazırlamak olur." bilgilerini ihtiva eden bir mektup gönderdi.⁵² Türkiye, Fransa'nın bir tavizi gibi görünen bu teklifi, Sancak'a bağımsızlık tanımadığı için kabul etmedi. Ancak mektup Sorunun çözümü için yapıcı unsurlar da taşımaktaydı. Nitekim Blum, Mektubunda Sancak için kabul edemeyecekleri bağımsızlık yerine daha esnek bir ifade olan "entité distincte" (ayrı varlık) deyimini kullanmaktaydı. Bu ifade ile Sancak, Fransa tarafından Suriye bütünlüğü dışında ayrı bir varlık olarak kabul edilmekteydi.

Bu gelişmeden sonra Sancak sorunu 20 Ocakta Milletler Cemiyeti Konseyi'nde yeniden görüşülmeğe başlandı. Görüşmelere Dışişleri Bakanını Tefvik Rüştü Aras, Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Numan Menemen-

⁵⁰ belge için bkz. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-18-c, D: 74-1, F: 22-9 Bu belge ekte verildi. Bkz. Ek: 9.

⁵¹ Soysal, a.g.e., s. 87.

⁵² Saraç, a.g.e., s. 75-76; Soysal, a.g.m., s. 87.

cioğlu'nun da bulunduğu bir heyet katılmaktaydı. Bu heyet Cenevre'de 20 Ocakta başlayacak görüşmelere katılmak üzere 16 Ocakta Türkiye'den hareket etmişti. Bilâhare yukarıda ifade edilen tarihte Türkiye ile Fransa arasında başlayan ikili görüşmeler, İsveç Dışişleri Bakanı ile Konsey Rapor-törü Sandler ve özellikle İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in de girişim ve katkılarıyla Fransa'nın tutumunu değiştirmesiyle 23 Ocakta genel hatları ortaya konan bir ilke anlaşmasına varılarak sonuçlandı.⁵³

Bu gelişmeler Aras tarafından Ankara'ya ve Atatürk'e bildirilmesi üzerine Atatürk bizzat Aras'a görüş ve direktiflerini, "...Tabii hükûmetten sa-rahlatli talimatı alacaksınız. Ben şahsen şimdiden size söylemeliyim ki, Fransızlar, 1921 akidnamesinin bir defa 7 inci maddesini tecavüz eden yepyeni bir gizli mefhum taşıyan arzuyu size kabul ettirmek sevdasına düşmüşlerdir. Bunun asla mümkün olamayacağını elbette takdir etmiş bu-lunuyorsunuz. Eğer bu noktada haklı ısrarınızdan dolayı rüptür (kırılma, kopma) lazım gelirse, Fransızlar bunu yapabilirler. Siz bundan asla endişe etmeyiniz. Yalnız, Fransızların rüptür vesilesi ittihaz ettiği noktayı cihan ef-karı umumiyesine iyice anlatabilirsanız bu benim için kafidir" şeklinde bildirecek ve veto hakkının zamanla tahdidi teklifine şahsen itirazı olmadığını belirtecektir.⁵⁴

Bu arada Sandler yapılan ilke anlaşması doğrultusunda raporunu hazırlayarak Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sundu. Bu rapor üzerinde 27 Ocakta görüşmeler yapıldı. Görüşmeler esnasında Türkiye Dışişleri Baka-mı Aras ile Fransa dışişleri Bakanı Delbos rapor hakkında olumlu görüş be-yan ettiler. Sandler Raporu adıyla anılan bu rapor aynı gün Konsey'de oy birliği ile kabul edildi.⁵⁵

Taraflarca kabul edilen ve Sancak'ın şartsız olarak bağımsız olmasını is-teyen Türkiye ile, tam bağımsızlığa karşı çıkan ve böyle bir durumun man-da yasasına aykırı olacağını, bu sebeple Sancak'a ancak 1921 Ankara An-laşması'na uygun bir şekilde özerklik verilebileceğini söyleyen Fransa arasında bir uzlaşma niteliği taşıyan bu rapora göre, Sancak için bir statü

⁵³ *Ayin Tarihi*, Ocak 1937, s. 65; Soysal, a.g.m., s. 87.

⁵⁴ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A: IV-18-c, D: 74-1, F: 31 Bkz. Ek: 10.

⁵⁵ Soysal, a.g.m., s. 87.

ve anayasa hazırlamak üzere bir uzmanlar komitesi oluşturulacaktı. Oluşturulacak statü ve hazırlanacak anayasaya göre, Sancak Suriye sınırları içinde “ayrı varlık” olarak içişlerinde bağımsız, dışişlerinde ise Suriye’ye bağlı olacak, ancak Suriye, milletler Cemiyeti Konseyi’nin izni olmadan Sancak’ın statüsünü bozacak kararlar alamayacaktı. Rapora göre, Suriye ile Sancak arasında bir gümrük ve para birliği olacak, ortak işler için özel memurlarla eşgüdüm sağlanacak, Sancak statüsü ve anayasasına uyulmasını Konsey adına denetlemek üzere Sancak’a Fransız uyruklu bir delege atanacak, Sancak’ın askerî gücü olmayacak, düzeni sağlamak üzere sadece polis ve jandarma bulunacak, Sancak’ın toprak bütünlüğü yapılacak bir Fransız-Türk anlaşması çerçevesinde Milletler Cemiyeti Konseyi’nin öğüt ve kararlarına saygılı olarak Fransa ve Türkiye tarafından sağlanacak, Türkiye’nin İskenderun limanından yaralanması için Sancak statüsüne hükümler konulacak, Sancak’ta resmî dil Türkçe olacak, gerekirse ikinci bir resmî dil için Milletler Cemiyeti Konseyi karar verecek, statü ve anayasa Milletler Cemiyeti Konseyi’nin onayı ile yürürlüğe girecek, Konseyin Sancak ile ilgili kararları üçte iki çoğunlukla alınacaktı.⁵⁶

Aras, bu son gelişmeyi aynı gün bir telgrafla Atatürk’e bildirdi.⁵⁷ Atatürk, Aras’ın bu telgrafına aynı gün yani 27 Ocakta gönderdiği kutlama telgrafında, “Türk ideal ve iradesinin milletler arasında başka bir ufuk açarak tecelli ettiğini” ifade edip kendisini bir kere daha takdir ettiğini belirterek tebrik etti.⁵⁸ Yine aynı gün Atatürk Başbakan İsmet İnönü’ye gönderdiği telgrafla bu konuda gösterdiği başarıdan dolayı tebrik ederken varılan sonuçla ilgili olarak görüş ve düşüncelerini “...bu gün için intaç olduğunu gördüğümüz mesele, Türkiye efkârı umumiyesini, onun derin millî heyecanını ve bilhassa Hataylı Türk kardaşlarımızı tam manasıyla tatmin etmiş sayılamaz. Bu natamam neticeyi Türkiye Cumhuriyeti kabul etmiş ise bunun sebepleri derhal Türk ve cihan efkârı umumiyesinde izah bulmalıdır. İzah şudur: Türkiye Cumhuriyeti’nin her şeyden evvel öteden beri ilân ettiği gibi, “yurtta sulh, cihanda sulh” prensibine ne kadar sadık olduğunu göstermekteki hayırhahlığı ve ısrarıdır. Yine Türkiye Cumhuriyeti’nin cihanda sul-

⁵⁶ Soysal, a.g.m., s. 87-88; Rapor metni için bkz. *Ayın Tarihi*, Ocak 1937, s. 95-97.

⁵⁷ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A: IV-18-c, D: 74-1, F: 34. Bkz. Ek: 11.

⁵⁸ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A: IV-18-c, D: 74-1, F: 34-2. Bkz. Ek: 12.

hun istikrarına çalışan büyük dostlarının, insani faaliyetlerini, her ne suretle olursa olsun felce uğratmakta amil olmak istemediğidir. Mühim olan bir nokta da, Türklerin, yine cihan sulh ve refahı için ve bir de unutulmaz kıymetli bir tarih hatırası, yani Türk-Fransız dostluğunun kuvvetlenmesi içindir ki çok mütevazı olduğunu bilmekle beraber, Hatay hakkında Cemiyeti Akvamın vermiş olduğu kararı, iyi karşılamış bulunuyor. Bütün bunlar, bir başlangıç olabilir. Yepyeni ve çok ciddi dostluklar için!” şeklinde dile getirdi.⁵⁹ Bu arada TBMM’de Atatürk ile Hükûmete Sancak sorunu ile ilgili elde edilen başarılı sonuçtan dolayı teşekkür etme kararı aldı.⁶⁰

Milletler Cemiyeti’ndeki görüşmelerin Türkiye’nin isteğine yakın bir şekilde sonuçlanması üzerine İçişleri Bakanı 28 Ocak 1937’de bütün vilâyetlere ve müfettişliklere gönderdiği talimatla 31 Ocakta Türkiye’nin bütün vilâyetlerinde Hatay için başarı mitingleri tertip edilmesini istedi. Yine aynı gün Hatay’da da miting yapılması için Dört Yol ve Kilis kaymakamları vasıtasıyla Hatay’a talimat verildi. Hatay’da tertip edilecek mitinglerde Hatay’da yaşayan tüm halkın katılımının sağlanması, ayrıca Mitingde Fransa ve Türkiye’ye teşekkür edilmesi, Milletler Cemiyeti lehinde tezahüratta bulunularak teşekkür telgraflarının gönderilmesi istendi. Bilâhare bu talimatlar doğrultusunda Türkiye ve Hatay’da istenilen şekilde mitingler gerçekleştirildi.⁶¹

Sonuç

Manda yasasına aykırı olmadığı için Milletler Cemiyeti Konseyi’nce onaylanmış olan ve Türkiye’nin diplomatik bir başarısı olarak ortaya çıkan yukarıda ifade edilen çözüm, Türkiye’ye göre, Atatürk’ün yukarıdaki tebrik telgrafından da anlaşılacağı gibi Suriye’nin bağımsızlığına kavuşması döneminde geçici bir çözüm olup, Suriye’nin bağımsız olurken Sancak’ın da, Suriye sınırları içindeki dış ilişkiler bakımından ona bağımlı durumunun son bularak tam bağımsızlığına kavuşmasını istemeye elverişli bir çözümdü.⁶²

⁵⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-18-c, D: 74-1, F: 34-15. Bkz. Ek: 13.

⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 13, s. 160.

⁶¹ Sarıay, a.g.m., C.XII, S. 34, s. 20-21.

⁶² Soysal, a.g.m., s. 88.

Bundan sonra Milletler Cemiyeti Konseyi 20 Şubat 1937'de Sandler Raporu çerçevesinde Sancak statü ve anayasasını hazırlamak üzere beş kişilik bir uzmanlar komitesi kurulmasını kararlaştıracak, bilâhare Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemenciöđlu tarafından temsil edildiği bunu yanında Fransa, İngiltere, Belçika ve Hollanda'dan bire temsilcinin yer aldığı komite 25 Şubatta kurulacak ve daha önce Sancak'a gönderilmiş olan gözlemciler heyeti ile birlikte çalışmak üzere derhal Sancak'a gidecektir.

Hatay'da bundan sonra meydana gelen gelişmeler bir sonraki çalışmamızda ele alınacaktır.

EKLER

T. C.
DAHLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü
Şubesi 1.G.3.
Umumi
Muzun 20.6.24

EK-1

19.9.1936

H. İnkönderun haberler
hakkında .

Riyaseticumhur-umumi Kâtipliğine

A	18-2
D	24-1
F	8

Ek : 24/9/1936 Gün ve 9947 sayıya :

Millî mücadele esnasında Antakya ve havalisi Türklerinin Fransızlarla çarpıştığı sırada Ankara itilâfnamesinin yapıldığı, bunun üzerine silâhlarını terkeden Antakya Türklerinin bu itilâfnameyi kurtuluşlarına bir mukaddeme olarak kabul ettikleri, Atatürk'ün (kırk asırlık Türk yurdu düşman eline esir kalmaz) vaatlerini unutmıyarak her türlü mahrumiyet, tazyik ve zulumlara göğüs gerip bu vaidin tahakkukunu bekladıkları ve bu maksatla edebî mücadeleden ve her fîtaatta hissiyatlarını izhardan geri durmadıkları ve bilnetice her birlerinin kalplerinde (ana vatanın bir çok mühim ve müşkül işlerini hallettiği ve artık kendileriyle meşgul olunacağı ve bir gün evvel kurtarılacakları) kanaatinin uyandığı ve bir çoklarında, şimdiden Türk muhibbi olduklarını göstermeğe başladıkları ,

Fransızların doğrudan doğruya veya akalliyetler vasıtasile yaptıkları tazyikler ve aldıkları tedbirler neticesinde Antakya ve Sancak Türklerinin iktisadî durumlarının günden güne fenalaşmakta olduğu, % 80 nisbetinde toprağa sahip olan Türklerin bu sebepten topraklarını kısım kısım elden çıkarmak mecburiyetinde kaldıkları; Kültür idare ve sair sahalarında da Türklüğe indirilen darbeler neticesinde Türk ekseriyetinin maddî varlığının tehlikeye düştürüldüğü ;

6/3

1.

T. C.

Ek: 1-a

193

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Subesal
Umumi
Hususi

H:.....

A	5.16-e
D	79-1
F	8-1

"2"

Suriye'lilerin Fransızlarla anlaşamadıkları takdirde Suriye'de asayişin bozulacağı ve çıkacak isyanın ciddi şekil almasıyla de Arapların İskenderun sancığı hudutları dahilinde taraftar kazanmağa çalışacakları, Fransızların ise bundan memnun olmayacakları ve bu vaziyet karşısında Türklerin kendilerini ve gayelerini müdafaa mecbur kalsakları ve dolayısıyla kendileri için ana vatana iltihaktan başka çareyi halâs olmadığında ısrar ettikleri haber alınmıştır .

Saygı ile arz ederim .

Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü
Genelkurmay No., Milli E.H.Re. ne yazılmıştır .
Dahiliye Vekâleti V.

Dahiliye Vekâleti V.

S. Arıkan

21-13-1934

2/2017

T. C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şubesi1.G.3.

Umumi

Muvası

77668

Riyaseticumhur Umumi Kâtipliğine

21853

ACELE

30.9.1936

H: İskenderun haberleri hakkında:

A	18-C
D	74-1
F	8-2

Ek: 19/9/36 gün ve 10627 sayılı yazıya :

İskenderun sancağının siyasal mükadderatı teayyün edinceye kadar, buralarının Türkiyeye verildiği veya daha geniş imtiyazlarla müstakil Suriye hükümetine terk edildiği takdirde oynanacak rolün neden ibaret olacağını kessirân Fransız diplomasisi-bütün Suriye'de olduğu gibi- İskenderun bölgesinde de Mason locaları kurmaya başladığının haber alındığı ,

İki ajan tarafından tekit olunan bu habere göre İskenderun Locası başkanlığına belediye reisi Antuvan Filip ve üyelerine de Maliye reisi Hasan Cebbar , Maliye Müfettişi Fuat, Adalı Nafi , Core Corei , Soğuk oluk belediye reisi Ayvazyan, Avukat Hayik Balyan, Avukat Yusuf Edib ,Avukat Edvar Zerik, hükümet baytarı Hamdi Alül, eski komiserlerden Vikfor Boğos gibi frankofillerin getirilmekte olduğu, İskenderun locasının adının Miryandos olacağı ,

Kırıkanda da M.Doryon'un sadık dostlarından Jon adında bir müteahhit marifetile ayrı bir şube açılmaya çalışılmakta olduğu buna da sandık emini Hamdi Bağdadi , Hükümet hekimi Leon Papazyan, Stefan Ferahyan , tüccardan Karabacakyan ve Pozant Kalusyan'ın girecekleri,

./.

T. C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şubesi
Umumî
Husulî

EK: 2-a

H:

-2-

A	18-2
D	24-1
F	8-3

Antakya'daki Antioche Mason Locası Frankofil adlı
Mehmed'in başkanlığı altında Fransa Şişiriki İsmine bağlı
ve Defne adında üçüncü bir loca çekilmi alacağı , eski mu-
tasarrif hacı Etem'in de buraya getirileceği, bunlar ara-
sında Kırıkhan kaymakamı Süreyya'nın adının da adının geg-
diği ,

İskenderon ve Antakya localarının üyeleri ara-
sında bir çok vatanî ve türkofil masochlar da bulunmakta ise
de yeni yapılmakta olan bu teşkilâtta bunları şakerte etme-
lerinin pek dikkate çekmekte olduğu,

Fransızların İskenderon bölgesinden çekilmeleri
ihtimaline karşı buralarda kendilerine sadık siyasal bağları
ve çözümleri temin etmeyi ihmal etmediklerinin anlaşıldığı
güvenilir bir kaynaktan haber alınmıştır.

Saygılarimla arz ederim.

Şaş V, No. C. U. 181, Hariciye V, ve Genel Kurmay Başkan-
lığına yazılmıştır.

Dahiliye Vekâleti V.

J. Akın

F. 0-2-936

H.

2/7 219

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şubesi 1.G.3.

Umumi

Hususi 11070

Ek: 3

H: İskenderun sancağı
hakkında yapılan top-
lantı HK.

Riyaseticumhur Umumi Kâtipliğine

21855

A	11-18-e
B	74-1
F	8-4

Ek: 19/9/936 gün ve 10627 sayıya :

1 - Subhi Berekât, Kusayri sade Hacı Mustafa, Reşit ağa, kaçaklardan Adanalı Mahmud Celâl, Kırıkhan Sulh hakimi Mardin'li Hadık, Hadi Asmi, Memduh Selim ve daha bir takım hocalar'ın 5 / 9 / 936 günü Antakya'ya yakın Kurye köyünde ve 6 / 9 / 936 günü de Camus köyünde iki toplantı yaparak Türkiye'nin İskenderun sancağını almak için ısrar ettikleri ve Fransızların da buna karşı âciz vaziyette kaldıkları takdirde sancağın Suriye'ye ilhaki için şimdiden bir mazbata tanzim ederek kendi adamlarına inzalatmayı karar altına aldıkları ve bir iki haftadanberi irtica meyyal şahıslarla temas etmekte olan Fransızların bu fikri

tasvib ettikleri güvenilir bir kaynaktan haber alınmıştır. Saygı ile arz ederim.

2 - Başvekâlete, Riyaseticumhur U.K., Hariciye V.

yazılmıştır.

Dahiliye Vekâleti V.

J. Arıkan

M. S.
T. G.
M. T.

E.

3-2-936

İ/İ

6/23

2/7228

İ. C.
DAHLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umumî Müdürlüğü

Şube **Hat.h.**
Husulî : **13/80**
Umumî : **2326**

Yazın No:	
Emri No:	
Bölge No:	

İskenderun sancağındaki sayılabatına dair haberler.

Riyaseticumhür U. Kâtipliğine

A	15-6
D	24-1
F	12-8

Ek: 16/11/936 gün ve 12994 sayılı yazıya :

Suriye'de sayılabatına dair verilen emir, her tarafta bir ay evvel verildiği halde İskenderun sancağına 3/11/936 da verilmiş ve sancakda sayılabatına 14/11/936 gününde başlanmıştır. Bu hususta alınan haberler sırasıyla aşağıdaki maddelerde arz edilmiştir.

1 - İntihabat dolayısıyla sancakda çıkacak herhangi bir karışıklığı önlemek için zabıta kuvvetlerinin asker ve jandarma ile takviye edildiği ve her tarafta devriyeler geçirilmekte olduğu, Vatanilerin de faaliyete geçerek halkı seçime iştirake davet eder beyannameler neşrettikleri .

2 - Fransızların intihabat vesilesiyle sancakdaki Türk halk mümessillerinden ve Vatanperverlerden bir çoklarını teb'it ve bir kısmını da hapsettikleri, ve Antakyada çıkmakta olan yenigün gazetesinin Fransızlar tarafından kapatıldığı, bir kısım vatanperverlerin bu mezalim karşısında memleketi terke bağladıkları, Samih Azmi, Bedi Münir, Kadri, Mürsel ve Haydarın teb'it edilenler meyânında oldukları ve Dr. Abdürrahmanın da hudut harici edildiği ve tabaamızdan olup İskenderun'da gidan Celâl adında birinin tevkif olunduğu.

3 - Sancak Türklerinin azamî derecede sükûnet ve vekarlarına ve vaki yolsuzluklar dolayısıyla protestolarını idame ettirmelerine rağmen adetleri pek az olan muhaliflerin, zahiren Suriye hükümeti ve hakikatte Fransız kuvvetlerine ve menba larına dayanarak azgınlık yapmakta ve istedikleri adamları hapis, nef'i ve tehdit etmekte oldukları , her türlü sükûn ar-

20-11-36
RİYASETİCUMHURU
EMRAKI
6/11/36

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube :
Hususi :
Umumi :

Ek: 4-a

A	55-15-2
D	24-1
F	12-9

- 2 -

sularında rağmen halkın bu mesalim kargısında heyecan ve telaş içinde bulunduğları ve kanlı hadiseler çıkmasının çok muhtemel görüldüğü ,

4 - Reyhaniye çerkesleriyle bir kısım ermeniler ve Antakya'daki ortadoksa rumlar ve bir kısım da Aleviler dahil olduğu halde sancak halkının yüzde doksanının intihaba iştirak etmedikleri, çarşı ve dükkanların kâmilan kapandığı ve halkın evlerinden dışarı çıkmamakta oldukları, intihap sandıklarının başlarına gitmemek için Antakya, İskenderun, Kırıkhan ve Reyhaniye belediyelerinin Türk azâlarının sancağın mukadderatı mevzuu bahseldüğü şu sırada Suriye meclisine meb'us gönderemeyecüklerini ifade ederek müttefiklikten istifa ettikleri ve bu müttefik cephe kargısında Fransızların son derece telaşa düştükleri

5 - Sancak intihabatında kahir ekseriyetin iştirak etmediklerine, müntehibi sanilarle çıkacak meb'usların memleketin amâlini temsil edecek kanunî selâhiyete malik olmadıklarına ve bu intihabın tanımadıklarına dair belediye ve meclisi umumî ve idare azâlarının imzalarını havi olmak üzere bir protestoname tanzim edildiği ve bunun Suriye gazetelerinde de intiharına çalışıldığı ,

6 - Müsellâh jandarmaların manga ve bölük halinde kamyonlarla köylere sevk edildiği ve köyüdlarin dayak ve cebir ile intihap mahalline getirilmekte oldukları ve bunlardan bir çoğunun da yollarda kaçmakta ve arkalarından silâh istimal edilmekte bulunduğu ,

7 - Sancak Emniyet Müdürü , istihbarat Reisi ve mutasarrıfı Reyhaniyeye giderek çerkesleri intihabata iştirake teşvik etmişlerse de Türk köyleri intihaba iştirak et-

SANCAK'IN (HATAY) BAĞIMSIZLIK SÜRECİNİN İLK AŞAMASI
VE TÜRKİYE

31

1. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Ek: 4-b

H 1 1 125

Şube :
Hasas :
Umumi :

- 3 -

A	8-18-2
D	74-1
F	12-10

medikçe kendi bağlarına iştirak edemeyişleri yolunda cevap verdikleri ve bu hey'etin sancağı dolaymakta olduğu ,

8 - Atakürk'ün Kamırtayda sancağ hakkındaki söylevleri ve bunun yukarıda ve ortasında resimleri bulunan karılardan 5000 nüsha bastırılarak her tarafa dağıtıldığı ve ayrıca altın yaldızlı bütümlü levhaların evlerde ve dükkânlara asıldığı ve halkın maneviyatının sağlan olmasında ,

9 - Arap ve Fransız taraftarı olan ve intihabata fesad karıştırmak isteyen Antakya Müddet Umumisinin bir karışıklık esnasında öldürüldüğü ,

10 - Türklerin intihaba iştiraklerini temin için tehdit makamında borç meseleleri ile sürülerek tevkif edilmeğe bağlandıkları ,

11 - Ermenilerin Tagnakların tehdidinden korkarak esgime iştirak etmekte oldukları ,

12 - Fransızlarla birlikte Türkler aleyhine gelişmekte olan egrafdan Kuseyri Zade Mustafa ve belediye reisi Hacı Etemin Antakyadan namzetliklerini koydu ları ,

13 - Fransızlar tarafından intihap için sıkıştırılan Hasice Nahiye Müddürü Akif'in istifa ettiği, Karakhan kaymakamının intihap yapamayacağını Fransızlara söyleyerek senelik mezuniyetini kullanmak üzere vazifeden ayrıldığı ve yerine Kürtgü ve Türk düşmanı olan Kaza Sulh hakimi Sadık Mardininin vekâleten getirildiği, Türk olan kaza jandarma komutanı Cemil'e de izin verilerek yerine Türk düşmanı Afrin jandarma komutanı teğmen Alinin getirildiği ,

14 - Kürt Eör Reşit ile Azax Meb'usu Kürt Mannan Niyanzinin, Meb'us çıkarılmadıkları takdirde Türkiyeye iltihak ede-

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube :
Hasas :
Umumi :

E.İ.İ. - C

H : 1 / 193

A	IV-18-e
D	24-1
F	12-11

- 4 -

ceklerini söyleyerek Vatanileri tehdit etmekte oldukları,

I5 - Evvelce Dr. Sadullaha; Türkiye ile dost olmak zaruretinde bulduklarından kendilerini meb'us yapamayacaklarını söyleyen Vatanî şimal kütlesi reisi Sadullah Cahiri'nin bu kere Türkiye gazetelerinde aleyhinde çıkan nesriyat üzeri ne doktora Azaz meb'usluğuna seçileceğini bildirdiği ve bu l lin Vatanî merkezindeki müzakerelerin Türkiye aleyhinde oldu ğunu göstermekte bulunduğu,

I6 + Sancak mendubu Doryo tarafından negredilen bir tebliğde ; İskenderun sancağının istiklâli hakkında kaaten negredilen yalan haberler tezkîp edilmekte ve Ankara - Paris Hükümetleri arasında tabii şerait içinde müzakerat devam ettiğinden halkın sükûnetle neticeyi beklemesi tavsiye olunmal la beraber umumî asâyîşi ihlâl mahiyetinde işaatta bulunanl rın da mahkemeye verileceği ilân edilmekte olduğu bildirilmiştir.

Saygılarımla takdim ederim.

I7 - Baş V, R.C.U.Kâ, Genel Kurmay Başkanlığına yazılmıştır.

M

Dahiliye Vekili

S. Kaya

Ek. 5

Halâskâr Ulu Önder Ata Türkin yüce Katına

A	55-18-2
D	24-1
F	//

Biz Hatay Türkleri mütarekenin eci ve karanlık günlerinin icap ettirdiği her türlü zulüm ve zayıf altında can çekerek çarpınır ve didişirken zülm ve umitsizlik içerisinde beliren murunuza kostuk. Millîliğimize dahilinde olduğumuz beğaret ve iradenizde aldığımız kuvvetli imenle geçtiğiniz hâlâs ve saadet çağırında yürüye yürüye nihayet kurtuluş yolunun kenarına geldik.

Ulu Önder; gösterdiğiniz büyük alâka ve yüksek muzaheret neticesi olarak mukadderatımızın tayini için Fransızlar hükümetimizle, muzakereyi kabul ettiğini sevinçle, iftiharla gazetelerde okuduk. Biz Hataylıları anavatana iltihaktan başka her hangi bir şekli idare ne tatmin eder, ne de Millîliğimize varlığını korur.

Senelerdenberi yapılan tecrübeler bu hakikati bütün çıplaklığıyla tezahur ettirdiği halde sırf anavatanın yüksek siyasetine uygun hareket etmiş olmakla, bizim için bu dafalık Fransızların alâkalarının tamamen kat'i ile tem müstakil ve muhtar bir idare talebinde bulunmak mecbûriyyetinde kaldık. Kurulacak muhtar bir idare Türkiyenin kontrolü altında, olmazsa aynı feci akıbetle karşılaşılabilecektir. Maamafih bizi bizden daha iyi düşünen, koruyan yüce varlığımıza, tensip ve iradenize amadeyiz. Hataylıların sonsuz şükran ve tazimatını yüce katınıza arz ederek mübarek ellerinizden isteriz. Ulu Önder. 30-11/50

Antalya - İskenderun ve Latakia Halkınca idare Heyeti:

Abdülhamid Paşa
F. Minier
Kardak

Mahmut Paşa
Gibi Paşa

Abdullah Mursaloglu
Samir Azmi Ezer

Salim Selvi

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

Şifre Müdürlüğü

A2 4277-2887

Ek: 6

Paris Büyükelçiliği

Vasıfı tarihi 22.12.1936

Geldiği tarih 23.12.1936
Saat 115

Nümerası

[Bu yazının mahrem tutulmasına itina ehemmiyetlidir.]

Hariciye Vekâletine

A	11-18-C
D	24-1
F	5-2

Mabesat 1

Hükümeti, bir inkita manzarasından dolayı Fransızları çok endişeli gördük. Komünikayı adeta müzakerat yolunda gidiyor geklinde yazdığı tercih ediyorlardı . Biz ise hakikatte Türkiye erkari umumiyesine ifadesi zaruri olduğu gibi Fransada, Suriyede ve bütün dünyada da bilinmesini lüzumlu gördüğümüzü ısrarla t. rüa ettirdik. Fransızlar müzakere sonlarına doğru kendi teklif- lerinin son ve kati olmadığını aşıktan aşığa ifade ettiler . Cemiyeti akvam ihtimalından evvel yeniden temas aramaları kuvvet muhtemeldir . Binaenaleyh bu ihtimali göz önünde tutarak matbuat dahiliyenizin esas davayı meydana koyarak müdafaa etmekle beraber Fransaya karşı tecavüzkarane tehdidkâr lisandan tevakki etmesi ve Suriyenin ise bu işde hiç bir hissesi olmadığı cihetle matb. dahiliyemiece hiç münagaya karıştırılmaması muvafık olur mutal. sindayım. İcap eden direktiflerin verilmesini yüksek takdirlerle arz ederim. Buradan Anadolu ajansına hiç bir malumat vermedik . Maruzatınıza nazaran ne neğretmesi tensip buyuruluyor ise orac yapılmasını rica ederim. Aras

Suad Davas

9-1-1112

1

Ek: 7

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

İnci Daire Umum Müdürlüğü

İiŞube

24559

207

Aktara 31 K.E. 1993 199

Dulâsa : Suriye Millî Partisinin
memorandumu hak.

Riyaseticumhur Umumî Kâtibliğine

İlişik: 1.

A	18-18-C
D	24-1
F	1

Suriye Millî Partisi tarafından Milletler Cemiyetine
gönderilen ve bir sureti de Hükümetimize tevdi ricasıyla, anılan
Parti Başkanı Anton Saade'nin bir mektubuna leffen Berut Başko
solosluğumuza verilen memorandum örneği ilişik olarak yükaek
bilgilerine arz olunur.

Hariciye V. Vekili y.
Ali
Kaly
Öv. İğeldi

Tercemesi

Bay Z. Hıy'a

2-I-937

Yüksek Başvekâlete ve Dahiliye

Vekâletine de yazıldı.

Türkiye
RİYASETİCÜMHUR
EVRAKI

2/105

Suriye Millî Partisi tarafından,mandater Devletin Ekselans Müessili vasıtasile Milletler Cemiyetine takdim edilen memprandum.

A	IV/18-c
D	24-1
F	1-1

Suriye Millî Partisi,İskenderiye^{San} Sancağını

Suriyeden ayırmağa ~~mxmf~~, yahut, mezkûr Sancak üzerinde Suriye hakimiyetini tahdide mütemayil olan bir kararı, millî hakimiyete ve temamiyeti mülkiyeye bir darbe ve Milletler Cemiyeti Paktını 22.ci maddesine bir tecayüz gibi telakki eder.

Suriye Millî Partisi,Suriyenin eczayı mütemminesinden olan bir sancağı,bir kısım halkını bir türk ekalliyeti teşkil ettiği bahane~~mxmf~~ edilerek Suriyeden ayırmak maksadile, Türkiye'nin yaptığı bütün manevralara karşı,enerjik bir surette kıyam eder.

Suriye Millî Partisi,Suriye milletini,arazisinin bir kısmı üzerindeki hakkından mahrum edecek olan bütün kararları muhalefet etmek hakkını muhafaza eder ve ewzelave şair,bu nevider bilcümle kararları tanımaktan imtina eder .

Suriye Millî Partisi,Suriyenin doğru haklarını himaye etmelerini ve İskenderon meselesine biricik bir hal cares bularak,Yakın Şarkta,ergeç,bir ihtilaf kaynağı olmaktan uzak kal mayacak olan kiritik bir vaziyet yaratmağı asla teşci etmemelir Milletler Cemiyetinden ve bilhassa dost ve medenî milletlerden talep eder .

Suriye Millî Partisi Şefi
Anton Saadeh

11 - I - 974

Lu

E -

12 - I - 1917

01. D

7/11

Fırka içtimaı tebliği :

(Bizzet İnönü dikte etmiştir.)

A	15-18-21	
D	24-1	C
F	34-21	V

Dr. Aras Cenevrada ve Pariste Sancak meselesi üzerinde geçen müzakereleri ve ^{muhafaza} muvaffak heyetimizin çalışmasını grup heyeti umumî içtimasında hülasa etti. Bu hülasa geçen hafta Parti Grubunda zikredilmiştir. Dr. Aras buna ilâve olarak, Paristen ayrılırken Fransız Başvekilile görüşüğünü ve müşarunnileyhin hakikî bir hüsnü niyet göstererek iki memleket arasında iyi münasebatı muhafaza edecek bir hal sureti bulmak lüzumunda ırar ettiğini ve Yılbaşî münasebetle bir kaç gün istirehatten sora, Sancak işi ile kendisinin de ıstıgal edeceğini ve diğer taraftan Sancak için Fransa hariciyesince tasavvur edilen ve ~~faal~~ sahada bizi tatmin edebilecek mahiyette zannedilen rejimi, adı bilahare görüşülmek üzere esas itibarile mütalaa etmekliğimizi istemiş ve böyle bir sarih teklif alınca azamî hüsnü niyetle • tetkik ve mütalaa edeceğimizi kendisine söylemesi üzerine, derhal Fransa hariciyesine bildirerek böyle bir teklifin verileceğini vead etmiş olduğunu nakletmiştir. Bugün Paristen avdet etmiş olan Fransa Büyük Elçisinin bir teklifi hâmil olmadığını ve hükûmetinden derhal sorarak iki üç güne kadar bu hususta bir cevap verebileceğini bildirmiştir.

Dr. Arasın beyanatından meselenin nasîl bir reviş alacağını tahmin etmek mümkün olmadığı anlaşılıyordu. Söz alan hatipler, Fransanın takip ettiği müzakere usulünü giddetle tenkiî etmişler, açık ve ~~şakı~~ anlaşılır bir usulü Türk efkârı umumiyesinin daha ziyade takdir edeceğini söylemişlerdir.

Hatipler hayret ve infaallerini gizlemiyorlardı. Dr. Aras, tekrar kürsüye gelerek, beyanatına ilâve edecek bir şey olmadığını, macerayı Fırkaya sadıkane nakletmekle, şimdilik iktifa ettiğini ve hadisenin

- 2 -

almış olduğu cereyanı, nihayete kadar soğuk kâmlılıkla takip etmek muvafık olduğunu söylemiştir. Bazı hatipler iki tarafa dostluk gösteren devletlerin bu meseledeki hareketleri hakkındaki suallerine, Dr. Aras yakın bir zamanda izahat vereceğini vaadederek, cevabını şimdilik tehir ettiğini arz etmiştir.

A	Ⅸ-18-C
D	24-1
F	24-22

Sancak hakkında bir Fransız-Türk
muahedесinin akdine esas teşkil edecek umumî prensiplerin
metni .

A	V-18-c
D	74-1
F	22-9

- 1 - Suriye, Lübnan ve Sancak, Konfederasyonunun üç devletini teşkil ederler.
- 2 - Aşağıdaki işlerde Konfederasyona bırakılan selâhiyet kaydı itirazisile her devlet, tam ve bütün hukuku hükümlerini muhafaza eder :
 - a - Aktif ve pasif diplomatik ve şebhenderû temsil de dahil olduğu halde haricî münasebetler.
 - b - Konfederasyon devletleri arasında gümrük ittihadı.
 - c - Para ittihadı .
- 3 - Konfederasyonun yukarıda zikredilen müşterek işlerine müteallik sarfiyat, Konfederasyon devletleri arasında, bunların ahalisi nisbetinde, taksim edilir .
- 4 - Konfederasyonun merkezi, dadır.
- 5 - Konfederasyon devletlerinden her birinin parlamentosu tarafından seçilen aynı adette mümessillerden müteşekkil bir komite, Konfederasyonun müşterek işleri için, icraî kuvveti tatbik ve istimâl eder .

Komite haricî işlere ve müşterek masrafların taksimine müteallik bilcümle hususatta, kararlarını, ittihadı arâ ile verir.

Konfederasyon devletlerinden birinde tatbiki, o devletin mevzuatı teşriyesinin değiştirilmesini istilzam edecek kararlarda da, kezalik ittihadı arâ lazımdır .

Diğer bilcümle kararlar için ekseriyet kâfidir .

- 2 -

A	V-18-e
D	74-1
F	22-10

Komite tarafından verilen bir kararın, Konfederasyon, devlet-
lerinden birinin arazisinde tatbiki için kanuna ihtiyaç olacak
hallerde, bu karar, ancak, alakadar devletin parlamentosu tara-
fından buna müteallik şhkâmı teşriiyenin kabulünden sonra,
kuvvei tatbikiyeyi hâiz olabilir .

- 1 - Konfederasyon devletlerinden her biri, kendisini, diğerleri,
nezdinde, bir irtibat ajanı vasıtasile temsil ettirir.
- 2 - Konfederasyon müşterek işlerini alakadar eden muahedeler,
icraî Komite tarafından müzakere ve akıt edilir ve her üç
devletin parlamentolarının her biri tarafından tasdik edilir .
Bununla beraber şurası da mukarrerdir ki, Konfederasyonun tesisi
zamanında mevcut olan siyasî muahedeler -- yani Fransız-Suriye
muahedesi ile Fransa-Lübnan muahedesi -- marî kalmakta devam
edecek ve müddetlerinin hitamında temdit edilebilecektir .
- 3 - Konfederasyon devletlerinden Sancak, gayri müsellaah, daimî
bitaraflik vaziyetine konulacaktır . Orada, mecburî veya ihtiyarî
askerlik hizmeti kurulamaz; askerî tesisat yapılamaz; ve dahilî
emniyet için lazım olanlardan gayri müsellaah kuvvetler oraya
ithal veya orada muhafaza edilemez .
- 4 - 1921, 1923, ve 1926 muahedelerinin Sancak hakkındaki şhkâmının
yerine kaim olacak bir Fransa-Türkiye muahedesi akıt edilecektir
Konfederasyonun tesisi ve işlemesine mütedair hükümler noktaî
nazarından, bu muahede; Sencagin temamiyeti mülkiyesinin, bilcümle
tearuz, darba veya -- diğer Konfederasyon devletleri de dahil
olduğu halde -- dahilden gelecek müdahalelere karşı Türkiye ve
Fransa tarafından müştereken temin şekillerini: tesbite mâtuf

- 3 -

A	55-18-c
D	74-1
F	22-11

ahkâmî ihtivâde geçektir .

- 10 - Bundan başka bu teminat, Sancağın bitarafliğından ve bu muahede ile tesbit edilen vaziyetinden bâhis olacaktır .
- 11 - Türk-Fransız muahedesini, keza 20 Birinciteğrin 1921 tarihli Türkiye-Fransa anlaşmasına mülhak İmza Protokolünde dermeyan edildiği gibi, Türkiye, İskenderon limanında tanınacak hukuk ve menfaatleri tayin eden bir fıkrayı muhtevî bulacaktır .
- 12 - Sancak vatandaşları, devletin Teşkilatı Esasiye Kanunu hakkında rey verecek ilk parlamento geçeceklerdir. Teşkilatı Esasiye Kanunu, mecburî olarak, vicdan hürriyeti ile kültür hürriyeti prensiplerini ilân etmelidir . Bundan başka , bu kanun, devletin cümhuriyet şeklini ve Türkçe olarak resmî dilini tesbit ve tayin etmeğe mecburdur .
- İlk parlamento için intihâbât, Türkiye ile Fransa arasında ayrı bir anlaşma ile tesbit edilecek usule tâbîr vâki olacaktır .
- 13 - Halen bir ecebî tabiiyetini hâiz olmamakla beraber kendisi veya babası Sancakta doğmuş olan veyahut 20 Birinciteğrin 1921 tarihinde, Sancakta yerleşmiş bulunan kimseler, bundan evvelki madde için, Sancak vatandaşları telakki edilirler .
- 14 - Sancağın Teşkilatı Esasiye Kanunu sancak, Türk ve Fransız hükümetleri tarafından tasvip edildikten sonra, meriyet mevkiine konulabilir .

Dr. Arasa

Genevre

A	57-18-C
D	74-1
F	31

I - Bana bu gece bildirdikleriniz aynen Ankarada Cümhuriyet hükümetinin ittilasına vasıl olmuştur . Bu dakikada icra vekilleri heyeti , Mareşal dahil , sizin üzerinde haklı olarak durduğunuz noktaları görüşmektedir. Tabii hükümetten sarahatli talimatı alacaksınız. Ben şahsen şimdiden size söylemeliyim ki, Fransızlar , 1921 akidnamesinin bir defa 7 inci maddesini tecavüz eden yepyeni bir gizli mefhum taşıyan arzuyu size kabul etme ettirmek sevdasına düşmüşlerdir . Bunun asla mümkün olamayacağını elbette takdir etmiş bulunuyorsunuz .

Eğer bu noktada haklı ısrarınızdan dolayı rüptür lazımgelirse, Fransızlar bunu yapabilirler. Siz bundan asla endişe etmeyiniz . Yalnız , Fransızların rüptür vesilesi ittihaz ettiği noktayı cihan efkârı umumiyesine iyice anlatabilirseniz , bu benim için kâfidir .

2 - Size yazdığım maddeyi aynen Ankaraya bildirdim.

3 - Veto hakkının zamanla tahdidî teklifinize şahsen itirazım yoktur. Cümhuriyet hükümetinin vereceği talimat , bittabi esas olacaktır .

K.Atatürk

25.I.1937

saat:1.15

İsmet İnönüne

Genevrede Dr.Aras'a telefonla şunlar bildirilmiştir:

".....
 "....."

K.Atatürk

25.I.1937

saat:1.15

İlk merkez	Nu.	Kellme	Tarih	Saat	Radyo tarihi

[Nümunesi: 285]

A	V-18-C
D	74-1
F	34

13 SS GENEVE 79 27 1733 ETAT

HATAYIN MUKADDERATINI TAYİN EDEN KARAR BUGÜN KONSEYDEN ÇIKTI
BU KARAR EĞER BASARILMIŞ BİR İŞ SAYILABİLİRSE BU MUVAFFAKİYETİN
AMİLİ BASTA KEMALİST TÜRKİYANIN KUVVET VE KUDRETİ OLMAK ÜZERE
HER ZAMAN EN EYİYİ VE EN DOĞRUYU GÖREN İRADE VE İLHAMLARIDIR.
EMRİNİZDE ÇALIŞAN BİR NEFER OLARAK VAZİFEM BAŞINDA BÜTÜN KUVVET
VE CESARETİ DAİMA BÜYÜK ŞEFİNİN TEVECCÜH VE İTİMAINDAN

Devlet telgraf muhaberatından dolayı hiç bir mes'uliyet kabul etmez.

İlk merkez	Nu.	Kellme	Tarih	Saat	Radyo tarihi

[Nümunesi: 285]

ALİYORUM BU DEĞER BİÇİLMEZ TEVECCÜH VE İTİMA DA KENDİM
VE HEYET ARKADAŞLARIM NAMINA EN DERİN MİNNETLERİMİ ARZEDERİM
VE SONSUZ TAZİMLERİMİLE ELLERİNİZDEN OPERİTİM

ARAS

A	V-18-C
D	74-1
F	34-1

HBC/A 1914

Devlet telgraf muhaberatından dolayı hiç bir mes'uliyet kabul etmez.

Istanbul, 27 İKİNCİKÂNUN 1937.

Excellence Ares

Ministre Affaires Etrangères Turquie

Genève

(İsviçre)

A	IV-18-c
D	74-1
F	34-2

Hatayın varlığı Genevrrede tasdik olunurken göndermiş olduğunuz telgrafı aldım .

Türk ideal ve iradesinin, milletler arasında başka bir ufuk açarak tecelli ettirdiği bu başarı münasebetile kıymetli çalışmanızın yüksek değerini bir kere daha takdir ettim .

Sizi ve gayretli murahhas arkadaşları tebrik ederim .

K. Atatürk

Aslı gibidir

Yayıldı
27-1-1937 Saat: 23:15

- Başarım ve Akademinin cevabı telgrafı
A. İ. ma dıkte edildi

27-1-1937 Saat 13:30

İsmet İnönüne

A	18-18-c
D	24-1
F	34-15

1 - Cümhuriyet Hükümetinin , yüksek millî dava ve menfaat-
ları unutturulamaz bir dikkatle daima göz önünde tuttuğunu
ve onları , cihan sulhunu bozmadan ve Türk milletine zarurî
olmadıkça külfet yükletmeyen tarzda nasıl istihsal edebileceğini
göstermiş olan yeni muvaffakiyetinizi tebrik ederim .

2 - En yüksek itimadımıza liyakatını ; millî hedeflerimizi,
Cümhuriyet Hükümetinin isabetli karar ve talimatlarını^{en}iyi
anlayan bir ferasetle takbik, takbikve intaq edegelmekte
müntaziyetini gösteren Hariciye Vekilimiz Dr. Aras'ı ve onunla
beraber çalışan değerli arkadaşlarımızı , bu yeni başarılarından
dolayı , sureti mahsusada takdir ve tebrik etmek isterim .

3 - Ancak bütün bu takdir ve tebriklerime^{şüphesiz}şüphesiz itiraf
etmeme müsaade buyrulmasını rica ederim ki bugün için intaq
olunduğunu gördüğümüz mesele , Türkiye efkârı umumiyesini ,
onun derin millî heyecanını ve bilhassa Hataylı Türk kardeş-
lerimizi tam manasile tatmin etmiş sayılmaz. Bu natamam
neticeyi Türkiye Cümhuriyeti kabul etmiş ise bunun sebepleri
derhal Türk ve cihan efkârı umumiyesinde izah bulmalıdır.
İzah şudur : Türkiye cümhuriyetinin, her şeyden evvel, ştedenberi
ilân ettiği gibi, "yurtta sulh, cihanda sulh" prensibine ne kadar
sadık olduğunu göstermekteki hayırhahlığı ve ısrarıdır. Yine
Türkiye Cümhuriyetinin, cihanda sulhun istikrarına çalışan
büyük dostlarının, insanî faaliyetlerini, her ne suretle olursa
olsun felce uğratmakta âmil olmak istemediğidir . Mühim olan
bix nokta da , Türklerin , yine cihan sulh ve refahı için ve
bir de unutulmaz kıymetli bir tarih hatırası, yani Türk-Fransız
dostluğunun kuvvetlenmesi içindir ki çok mütevezaı olduğunu

bilmekle beraber , Hatay hakkında Cemiyeti akmamın vermiş
olduğu kararı , eyi karşılamış bulunuyor . Bütün bunlar ,
bir başlangıç olabilir , yepyeni ve çok ciddi dostluklar içi

K.Atatürk

A	55-18-C
D	74-1
F	74-16

27. I. 937
Bazı veside Telefonla
gezdinildi.